

Sřredočeský kraj

PaedDr. Josef Velfl

700 let od narození Karla IV. a báňské podnikání v Čechách

Grafický návrh: Ing. Jaromír Kabíček

Úvodem

V roce 2016 uplynulo **700 let od narození Karla IV.** (14. 5. 1316 – 29. 11. 1378), **nejslavnějšího panovníka v českých dějinách.** Především jeho zásluhou došlo ke **stabilizaci feudální moci** lucemburské dynastie ve střední Evropě a **České království** dosáhlo **největšího rozkvětu,** na kterém se podílelo také **báňské podnikání.** Karlovo panování přineslo v jeho závěrečné fázi též **negativní jevy, úpadek v mincovnictví** a **pokles hornické činnosti** způsobený mimo jiné úsilím o co nejsnadnější navyšování finančních zdrojů bez ohledu na reálný stav báňské praxe.

Karel IV. na Votivním
obrazu druhého
arcibiskupa Jana Očka
z Vlašimi z období před
r. **1371**, určeném
k výzdobě kaple arcibiskupského hradu
v Roudnici.

Karloba úspěšná mocenskopolitická kariéra

Karel IV. Lucemburský – od roku **1334** nejprve **moravský markrabě**, od roku 1341 tzv. mladší král. Roku **1344** se zasloužil o povýšení pražského biskupství na **arcibiskupství**. Jeho nejbližší spolupracovníci – pražští arcibiskupové, zvláště majitel příbramského panství, první pražský **arcibiskup Arnošt z Pardubic** (v roce **1347** Karla korunoval na českého krále). Pro tento ceremoniál nechal Karel IV. vytvořit novou honosnou **korunu** patrně z **jílovského zlata**, zvanou **svatováclavská**. V roce **1346** byl zvolen **římským králem**. Od roku **1355** usedl také na trůn **císaře Svaté říše římské**.

Karel IV. (vlevo) jako
markrabě moravský
v Cestovním brevíři
Jana ze Středy.

Blízký Karlův spolu-
pracovník, **arcibiskup
Arnošt z Pardubic**,
kancléř, diplomat,
právník, reprezentant
Karlovy univerzity,
do roku 1364 **majitel
příbramského panství.**

Na místě původní dřevěné **tvrze v Příbrami** dal arcibiskup Arnošt z Pardubic postavit v polovině 14. stol. kamenný **hrádek, jádro dnešního Zámečku – Ernestina**, ve kterém se dochoval gotický arkýř (presbytář kapele s žebrovou klenbou).

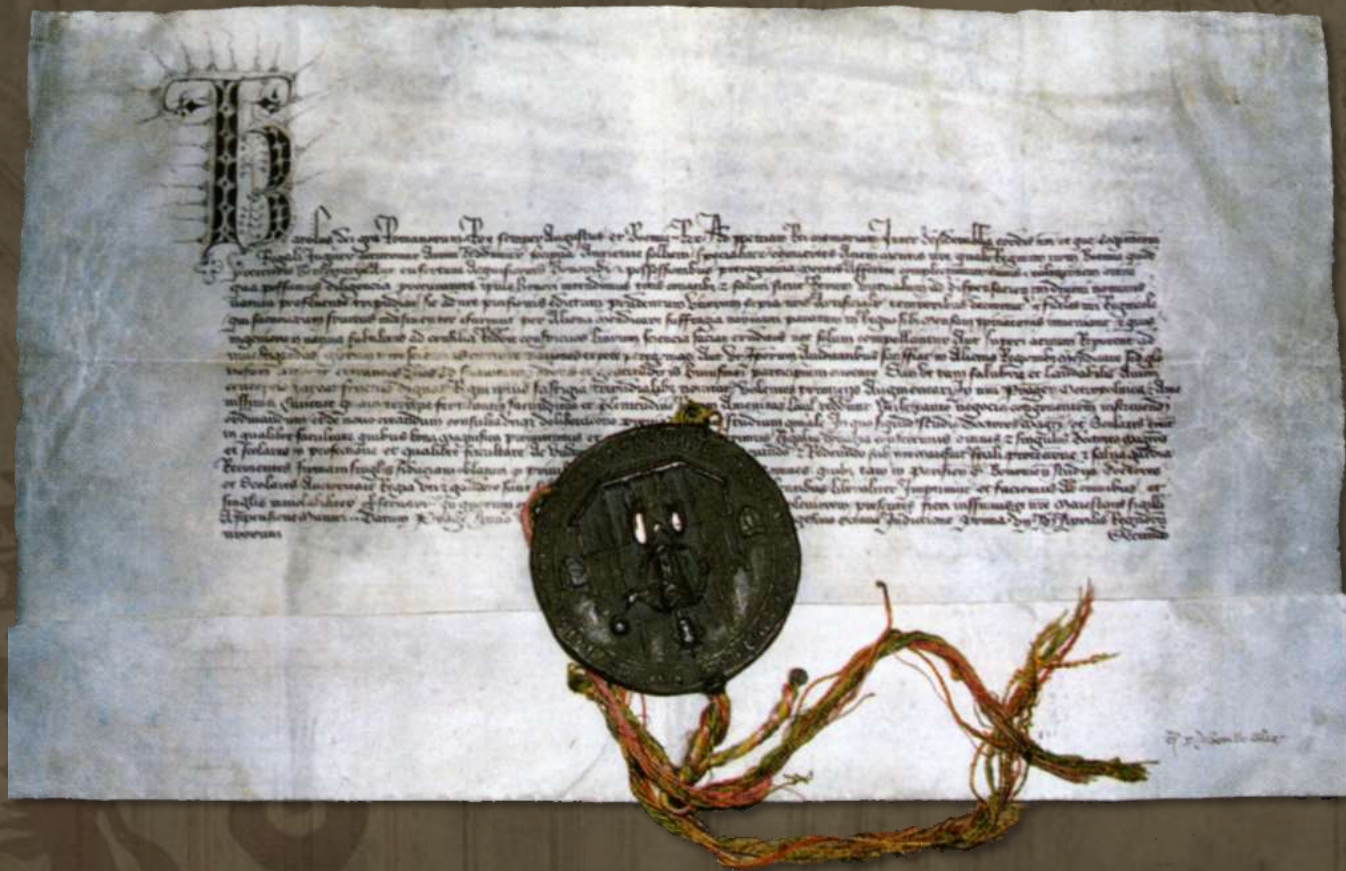
Česká královská koruna, patrně z jílovského zlata, zhotovená Karlem IV. roku 1346 ke korunovací konané následujícího roku; zdobená též perlami, safíry, smaragdy a rubíny. Po roce 1374 dále upravena.

Zlatý korunovační kříž
s kamejemi nechal Karel IV.
vytvořit po roce 1354.

Karel IV. systematicky **budoval v Praze** politické a kulturní **centrum západního křesťanstva**. Na Pražském hradě v místě románské **baziliky sv. Víta** začal s výstavbou gotické **katedrály**. Roku **1348** založil pražskou **univerzitu**, **Nové Město pražské**, vystavěl **Kamenný most** místo staršího Juditina, založil **klášter Na Slovanech**, zdokonalil pražské **opevnění** včetně tzv. Hladové zdi, realizoval stavbu **hradu Karlštejna** jako pevnosti k střežení říšských korunovačních klenotů, a další.

Zakládací listina Karlovy univerzity ze 7. 4. 1348; její vznik měl nesmírný význam pro rozšíření vzdělání a také pro věhlas Prahy, která plnila funkci říšského univerzitního města.

Typář pečeti
Univerzity Karlovy
z r. 1348.

Stavba **Karolina** v Praze s gotickou kaplí a slavnou aulou dnešní **Karlový univerzity** připomíná svým názvem osobu zakladatele Karla IV. v r. **1348**.

Veduta **hradu Karlštejna** zachycující podobu hradu z doby Karlovy, před velkou novodobou přestavbou na konci 19. století.

Karel IV. roku **1355** v dokumentu zvaném **Zlatá bula** zpřesnil poměr Českého království k Svaté říši římské. Byl **prvním českým panovníkem**, jenž se stal králem a posléze **císařem Svaté říše římské**. Naše země zaujala pozici nového **politického centra Svaté říše římské** a byla pilířem tohoto impéria. **Praha** se ocitla v roli uznávaného **hlavního města** Českého království, svazku Koruny české a **od r. 1355** též **rezidence císaře Svaté říše římské**.

**Zlatá bula císaře
Karla IV.** Zlaté pe-
četě bylo použito
na Karlově listině
z 9. 10. 1355.

Koruna římských císařů.
V roce 1350 byly do Prahy převezeny korunovační klenoty Svaté říše římské. Koruna byla uložena spolu s říšským pokladem na hradě Karlštejně až do husitských válek. Nyní se nachází ve Vídni.

Dšestranný rozvoj českých zemí

Hospodářský, politický a kulturní rozvoj českých zemí v době panování Karla IV., na kterém se v počáteční fázi výrazným způsobem **podílelo** také **hornictví**, měl kořeny v zásadních **změnách ekonomického schématu** uskutečněných v předchozím období sklonku 12. a v průběhu 13. století, především nahrazením **směnného naturálního hospodářství peněžním systémem**. Karel IV. mohl tudíž díky svým schopnostem a prozíravosti **využít řady pozitivních jevů** dosavadního historického vývoje k realizaci vlastních záměrů a cílů **evropské velmocenské politiky**.

Florény Jana Lucemburského z r. 1325 z jílovského zlata.

Hnací síla 12. – 13. stol. – zemědělství; při vzrůstajícím počtu obyvatel bylo třeba **zajistit** dostatečné **množství potravin**. Perioda nazývána **agrární revolucí** a představovala předejru k první **technické revoluci**, jejímž hlavním znakem bylo využití **energie proudící vody** a **tažné síly zvířat**. Jeden z jejích symbolů, **vodní kolo**, bylo zavedeno též při **báňské činnosti**.

Hašplíř obsluhující
důlní vrátek.

Trejv (žentour), doposud funkční mohutný dřevěný těžní stroj, nyní součást expozice Českého muzea stříbra v Kutné Hoře.

Báňské podnikání

Úvodní období **rozvoje českého hornictví** v průběhu 1. poloviny 13. století znamenalo **postupné nalezení a dobývání** množství rudních zásob **stříbra, zlata a železa**. V polovině **30. let 13. století** byly odkryty výchozy **stříbrorudných žil** v okolí Jihlavy.

Havířské nářadí a hliněné kahánky z období středověké těžby.

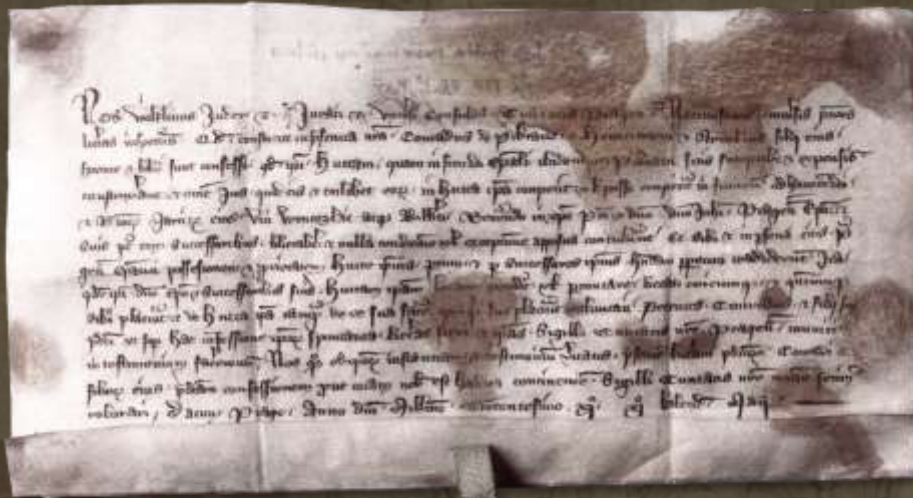
Z Vrchoviny se důlní činnost šířila dále na Moravu i do jižních a středních Čech, například na Příbramsko, kde se podle archeologických nálezů již v 13. století nacházelo v místech Březového vrchu, nyní Březových Hor, neagrární sídliště. **První písemný pramen o báňském podnikání na Příbramsku** pochází z doby vlády **Karlova otce Jana Lucemburského**. Podle vzpomínaného dokumentu z roku **1311** postoupil pražský měšťan Konrád pražskému biskupu Janu IV. příbramskou huť. Tato zpráva je považována za nejstarší písemný doklad místní těžby a zpracování olovnato-stříbrných rud. Existuje též názor, že se jednalo o huť železářskou.

Keramická nádoba ze
13. století nalezená
v roce 1956 při výstavbě
Březohorského sídliště,
v lokalitě někdejší stře-
dověké hornické osady.

Želízko a špičák
s násadou, hornické
pracovní nástroje ze
14. století používané
v březohorském
rudním revíru.

Listina z 21. 4. 1311
z doby panování krále
Jana Lucemburského,
týkající se příbramské
hutě, bývá všeobecně
považována za první
písemný pramen
k zpracování a těžbě
rud v tomto regionu.

Hlavní proud kovkopů postupoval i do dalších regionů a již kolem roku 1280 dospěl na území budoucí **Kutné Hory**. V letech 1304–1307 měla Kutná Hora první **atributy města**. Zprávy o pohádkovém bohatství kutnohorského ložiska se rozletěly do celé Evropy. **Stříbrná horečka** sem přilákala tisíce lidí.

Žilná pásma rud stříbra a barevných kovů se na **Kutnohorsku** nacházela přibližně na ploše **30 km²**. Jednalo se především o lokality na svazích Kuklíku, v údolí Vrchlice a na Kaňku. Nejbohatším rudním pásmem bylo Oselské a Staročeské.

Pohled do zatopené
středověké úklonné
šachtice v Kutné Hoře,
ve které se těžila
stříbrná ruda.

Kutná Hora se před nástupem Lucemburků zařadila k **nejvýznamnějším hornickým centrům Evropy**. V průběhu 14. století, v době panování **Karla IV.**, produkovala až **90 % stříbra v českých zemích**, což zároveň představovalo asi **1/3 evropské těžby**. **Roční produkce** kutnohorských dolů je dnes odhadována na **3 000 – 5 000 kg stříbra** a desítky tun mědi. Po povýšení na královské horní město se **Kutná Hora** počtem 10 000 až 15 000 obyvatel stala na počátku 14. století druhým **největším městem po Praze** (ta měla okolo 50 000 obyvatel) a významným hospodářským střediskem.

Významnou dominantu Kutné Hory tvoří kostel sv. Jakuba, Hrádek (vlevo), bývalá mincovna a královské sídlo Vlašský dvůr (vpravo).

V Českém království od r. **1300** zavedena **povinná směna** za kvalitní stříbrnou minci, **pražský groš**, což upevnilo domácí obchod a tato mince se brzy stala **nejpevnější a všeobecně uznávanou měnou ve střední Evropě**.

Po roce 1300 vážil pražský groš 3,5–3,8 g a obsahoval 92–93 % Ag. Byl **ražen** z kutnohorského stříbra téměř **čtvrt tisíciletí**. Odhaduje se, že za tuto dobu opustilo kutnohorskou mincovnu okolo **půl miliardy** těchto mincí.

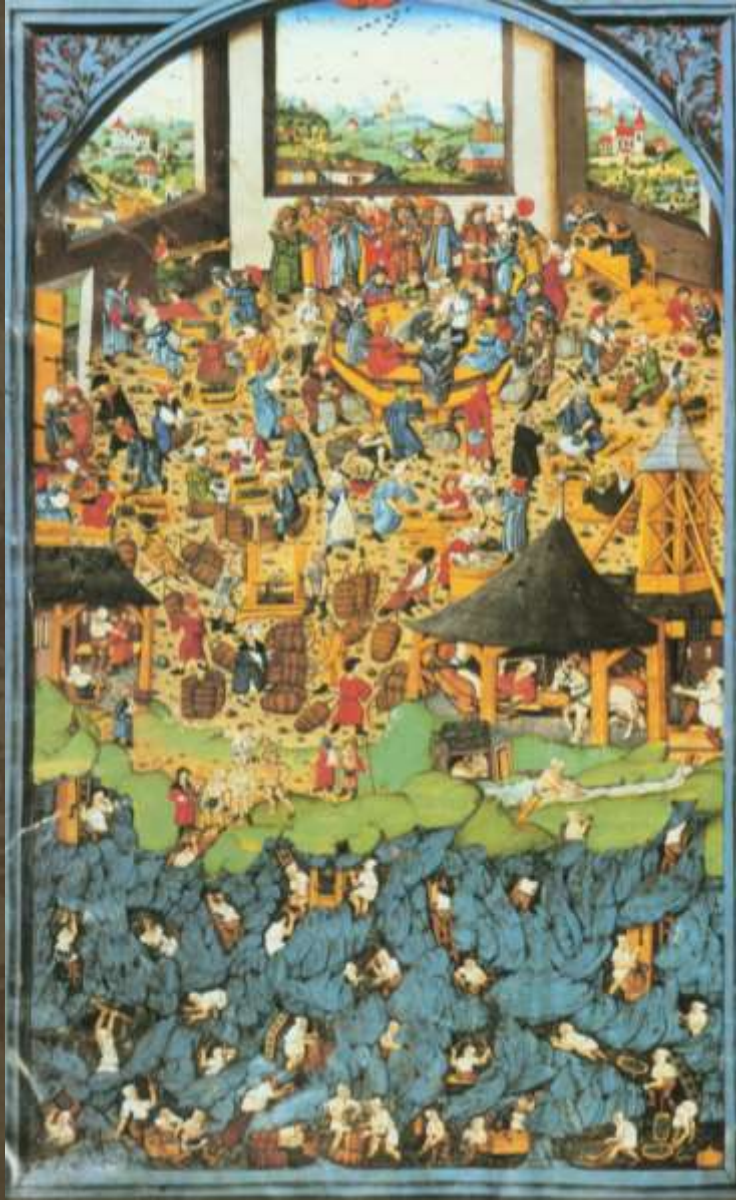
Pražský stříbrný groš z doby Karla IV.

Technologie dolování a zpracování stříbrné rudy byla v Kutné Hoře **v době vlády Karla IV.** dokonale **propřacovaná** a i v následujícím období se téměř neměnila. Základním rubacím prostorem bylo dolové pole (území), které však nebylo vlastnictvím těžaře, ale bylo mu pouze propůjčeno. **Výhradní právo** disponovat nerostnými surovinami, ať byly na pozemku kohokoliv, měl **panovník**.

Král měl nárok na podíl z těžby, tzv. urburu, která činila 1/8 vytěžené rudy, a další poplatky. V době panování **Karla IV. ve 2. polovině 14. století** bylo dosaženo v **Kutné Hoře** hloubky **400–450 m**, tehdy **největší na světě**. Některé doly, mezi nimi i legendárně bohatý **důl Osel**, prý dosahovaly v Evropě naprosto unikátní hloubky – **přes 600 m**.

Titulní list kutnohorského graduálu z konce 15. stol. věrně zachycuje práci havířů v dole, třídění a zpracování vytěžené stříbrné rudy a její prodej na rudním trhu.

Překop s hlubokou
odvodňovací stružkou
v historickém stříbro-
rudném dole v Kutné
Hoře.

Odezvou na rozvoj kutnohorského dolování byla rozsáhlá **prospektorská činnost** na celém našem území. Již v prvních desetiletích 14. století pokračovaly důlní práce v rudném okrsku **příbramském**, na **Táborsku**, na **Česko-budějovicku**, v **Krkonoších**, na severní **Moravě**, v **Jeseníkách**, v opavském **Slezsku** i jinde.

Nejdůležitější **železorudnou základnou** se již od doby předhistorické stal **obvod barrandiensko – železnohorský** táhnoucí se od Brandýsa nad Labem přes Prahu a Plzeň do okolí Klatov a Domažlic. Hlavními těženými oblastmi byly v době panování Karla IV. **Brdy** a **Podbrdsko**, dále **Železné hory**, **Českomoravská vrchovina** a **Krušné hory**.

Do počátku 14. století byla vyčerpána většina nejbohatších rýžovišť zlata a přecházelo se na hlubinnou těžbu zlata z primárních ložisek. Zde se jednalo zejména o **nejvýznamnější lokality** v okolí **Jílového u Prahy**, dále Knína a Sedlčanska; na Šumavě především u Kašperských Hor; ve Slavkovském lese na Tepelsku; na Moravě na Jesenicku a na dalších místech.

Jílovské zlato umožnilo Janu Lucemburskému roku 1325 **ražbu zlatých florénů**, Karlu IV. od r. 1353 **českých zlatých dukátů** a podle některých historických pramenů i **svatováclavská koruna** českých králů byla zhotovena z iniciativy Karla IV. ze zlata z jílovského dolu Radlák. **Privilegiem Karla IV. z roku 1350 se Jílové stalo královským horním městem** se znakem českého krále – korunovaným dvouocasým lvem, který nesl na hrudi počáteční písmeno Karla (K). V Jílovém až do roku 1420 sídlil v domu “Mince” královský horní úřad.

Zlatý dukát Karla IV. z roku 1353

Dům Mince, do roku 1420 sídlo královského horního úřadu,
dnes sídlo Regionálního muzea v Jílovém u Prahy.

Celkové množství zlata získaného v období intenzivní těžby **jílovského revíru do 14. století** je odhadováno na cca **10 tun**. S postupem těžby do hloubky však obtíž přibývalo, práce se prodražovala a žíla navíc ještě chudla. Mnohé zlaté doly byly zničeny zátopami koncem 70. let 14. století, konečnou ránu jílovskému dolování v době panování posledních Lucemburků daly husitské války ve 20. a 30. letech 15. století.

Průzkumný důl Rotlev v centrální části Šlojířského pásma byl postaven v místech nejintenzivnější středověké těžby zlata na Jílovsku. Snímek z 50. let 20. století.

Klady a zápory hospodářského výboje

Ražbou zlatých mincí se Čechy zapojily do evropské měny, která ovládala v té době mezinárodní obchod. Zlaté mince se staly základem, podle kterého se přepočítávala hodnota jiných peněz. Ona skutečnost ovšem měla nepříznivý dopad na postavení české stříbrné měny, i když zprvu ještě nepříliš znatelný. V 2. polovině 14. století se však v důsledku zahraničních politických aktivit Karla IV. projevila v postupné deformaci hospodářského dění v českých zemích. Hlavní příčinou byla skutečnost, že české rudné hornictví nemohlo plně uspokojit poptávku po zlatě, takže zlato bylo nutné kupovat platbou ve stříbře v kurzu vůči zlatu 10:1.

Během vlády Karla IV. bylo proto třeba snižovat v českých groších podíl stříbra, aby ho byl dostatek na nákup zlata. To bohužel přineslo růst drahoty potravin a dalšího zboží denní spotřeby, jakož i celkový pokles životní úrovně. Zahraniční platby se daly výhradně ve zlatých mincích, poptávka po zlatě byla vysoká a zvyšovala neustále jeho cenu. Po roce 1325 se jeho původní poměr ke stříbru zvýšil na 1:16,6 – 17,5 a okolo roku 1335 na 1:25.

KAROLUS IV. R. IMP. B. REX.

Podobizna
Karla IV. podle
busty z triforia
chrámu sv. Víta.

Pokud **produkce stříbra** z kutnohorského revíru docílovala v 1. polovině 14. století ročních hodnot kolem 20 000 kg, nákup zlata za české stříbro, byť stále v nevýhodnějším kurzu, nebyl přílišným problémem. **V 2. polovině 14. století** se však stal aktuálním, neboť revír **Kutná Hora** začal vykazovat **pokles** na **roční průměr** objemu **stříbra** kolem **8 500 kg**. Důlní činnost v jihlavském okrsku a na ostatních stříbrných dolech na Českomoravské vysočině i jinde v té době rovněž citelně ochabla a v poslední třetině 14. století dokonce v některých lokalitách ustala. Záhy se začal jevit **nedostatek stříbra** nejen **pro nákup zlata**, ale i **pro ražbu** vlastního mincovního **oběživa** v českých zemích.

Nutnost zajistit dostatečné množství stříbra vedla ke zmíněnému snižování jakosti českého groše a jeho devalvování až o 25%. Poměr stříbrného groše se vůči zlatému dukátu též zhoršoval. Jestliže v 50. letech 14. století se zlatý dukát rovnal 12 grošům, koncem 70. let 14. století se za něj platilo 17–18 grošů a roku 1404 již 22 grošů.

Tohoto **nepříznivého vývoje** si byl Karel IV. vědom. Během své vlády se snažil o **zvýšení množství a jakosti české mince**. Krátce před svou smrtí roku **1378** dal **vyhlásit nový mincovní řád** s cílem obnovit **původní kvalitu českého groše**. K **uskutečnění** tohoto záměru však **již nedošlo**. Karel IV. za čtyři týdny po vyhlášení mincovní reformy zemřel (29. 11. 1378) a úpadek české mince zhoršováním její kvality pokračoval. Tato skutečnost měla širší souvislosti.

Závěrem

V kontrastu k politickým úspěchům Karla IV. se tempo hospodářského dění začalo zpomalovat a období prosperity spělo ke konci. Dopad devalvace českých grošů se začal projevovat v domácím a zejména v zahraničním obchodním styku. Tento nepříznivý trend pokračoval až do 15. století. Během vzpomínaného období došlo k poklesu intenzity v produkci mincovních kovů a tedy ke zhoršení ekonomické atmosféry. Další příčinou krize byl pokračující prudký nárůst počtu obyvatel, s nímž v dostatečné míře nekorespondoval růst ekonomiky. Ta ustrnula na základech místního trhu.

Socha Karla IV.
ze Staroměstské
mostecké věže.

Příčinou hospodářského poklesu byla také tehdejší intenzita řemeslné výroby, která přes veškeré úspěchy nedokázala razantněji expandovat. **Dominující postavení** mělo i nadále **zemědělství**. Situaci komplikovaly též **politické události**. Nástupcům Karla IV. se totiž nepodařilo navázat na jeho úspěchy **v evropské politice**, a tak i **snížení prestiže českého státu** mělo na hospodářské dění negativní vliv. Poměry se dále zhoršily v následném **období krvavých husitských válek**.

Hospodářskou bilanci snižoval během 1. poloviny 15. století rovněž úpadek kutnohorského stříbrorudného doložení vinou nedostatku provozního kapitálu a také výrazný pokles těžby zlata v Českém království. **Celkový výnos stříbra** z ložisek v českých zemích mohl do roku 1420 dosáhnout zhruba **1 100 až 2 500 t** (jedná se o odhady produkce, přímý doklad neexistuje). **Těžba zlata** v českých zemích do 14. století byla cca **31 t**, z toho asi **10 t** z jílovského revíru. **Obnova české ekonomiky** postupovala **pozvolna** a teprve za **jagellonských panovníků** (1471–1526) se podařilo částečně překonat předchozí krizi.

**Děkuji za pozornost.
Zdař Bůh!**